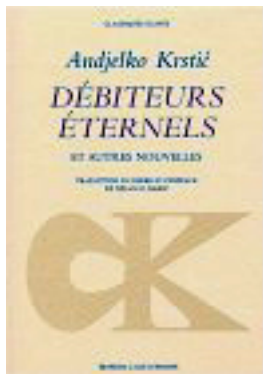

ПРОСВЕТИТЕЉСКИ БАРД ИЗ ЛАБУНИШТА

Српски писац Анђелко М. Крстић, чије је дело обележено колоритним Дримколом, његовим завичајем на југозападу Македоније, према књижевним мерилима значајно је име српске литературе прве половине 20. века, али је из ње, крајње неправично, деценијама безмало био протеран.

С Крстићевог дела прашина заборавља почела је да се стреса тек неколико деценија после његове смрти. Томе у прилог сведочи и одлука нишке "Просвете" да 2006. године, у првом колу едиције "Књижевност југа Србије", објави књигу Крстићевих приповетки које, сматра нишки издавач, "нису ништа мање вредне од Сремчевих (Стеван) или Станковићевих (Борислав)".

Тај српски писац и просветитељ, неодступни бранилац српског националног идентитета у Македонији, због чега су га турске власти прогониле и више пута затварале, рођен је 1871. године у селу Лабуниште надомак Струге. Умро је 1952. године у родном селу и по властитој жељи сахрањен је на узвишењу подно Јабланице.

Крстић је прошао тежак пут печалбара, потом учитеља и просветитеља у свом поробљеном завичају, борца против турског ропства, "сужња у турским тамницама, а у Првом светском рату пут преко Албаније до Крфа и Солуна".

Исписао је снажну уметничку слику живота једног народа потлаченог и напаћеног под ропским јармом. Изванредан познавалац средине, прецизно је осликао живот и психологију људи тог краја Македоније, посебно печалбара.

У уводу пишчевих "Сећања", објављених 2000. године у Београду (Институт за књижевност и уметност), Владимир Цветановић је записао да је Крстић прве радове, извештаје с прослава и описе народних обичаја, објавио у "Цариградском гласнику" 1899, а прву приповетку "Печалба" у истом листу 1903. године. До краја 1918. године објавио је десетак приповедака, неколико песама и записа. Приповетке из тог периода "Вечито дужни" и "Печалбарова жена" ушле су у прву књигу његових приповедака – "Приповетке" (Српска књижевна задруга, Београд, 1932. година).

ОДОЦНЕЛО ВРЕДНОВАЊЕ ДЕЛА

До почетка тридесетих година 20. века књижевно дело Анђелка Крстића није било нарочито запажено, све до објављивања књиге приповедака, посебно романа "Трајан" 1932. године. Тек потом дело необичног писца привукло је пажњу, потврђену и наградама Српске краљевске академије за "Приповетке" и Академије седам уметности за роман "Трајан" 1934. године.

Божидар Ковачевић у предговору "Трајана" и Константин Костић у уводу књиге о Крстићевом књижевном делу навели су да је будући писац, незадовољан радом у очевој млекарници "Код два бела голуба" на великој београдској пијаци, одлучио да се упише у вечерњу богословску школу "Свети Сава", на виши течај приправничко-учитељског смера. Сазнавши за то отац Мартин одлучио је да га врати кући у Лабуниште и – ожени.

Тај период био му је један од најтежих: "Не покорити се – значило је заувек раскинути с оцем и породицом. Патријархално васпитан није могао да зада такав ударац своме оцу".

После много колебања, ипак је пристао. Оженио се у 17. години, девојком коју није ни познавао. "Сврши се и та детињарија, свадба о Илиндану, отац докусури и остатак готовине", записао је Крстић.

Снажна жеља и решеност да настави школовање превагнула је да 1889. године одбије да пође са оцем у печалбу у Румунију, вративши се у Београд, где се запослио код Марка Шуменковића, опет као млекарски помоћник, а увече је ишао у школу, улажући ванредне

напоре да савлада пропуштено. "Запазивши труд и успех који је постигао, управа школе Крстићу и двојци његових другова Кости Марковићу и Петру Стојановићу, издајствује месечну помоћ од 20 динара од Друштва Светог Саве. Нешто касније, добили су још толико од Министарства спољних послова"...

ПОВРАТАК У ЗАВИЧАЈ

У августу 1889. године Крстић је са одличним успехом окончао школовање у Београду, добивши од Министарства спољних послова путне трошкове и плату 120 динара, на име припадности за два месеца, будући да се одлучио за повратак у завичај да би учитељовао, уз све ризике, искушења, тежину и опасности тог посла у поробљеној Македонији, иако му је нуђен боље плаћени посао у Београду.

"Крајем октобра 1889. полагали смо испите за учитеље и положили. Ствар је била јасна: требало је нашим горе, да испрате људе овамо на југ, да почну закаснили рад на отварању школа и буђењу националне свести, где су већ егзархисти ухватили дубоке корене", записано је у "Сећањима" о почецима његовог просветитељског ангажмана у родном крају.

Ковачевић указује на изузетно тешке животне услове: "Пролазио је кроз многа искушења која су му претила са свих страна... а неки пут угрожавала живот... па ипак, баш тај скромни и паћенички живот учинио је Крстића уметником... Од 1889. када је кренуо у свој родни крај, па све до 1941. дакле, више од пола столећа, провео је, углавном, у Дримколу и околини... Многи би се тако живећи запарложио и изгубио, а оно мало знања и полета исчезло би под тешкоћама убогог и скученог живљења. Крстић је, међутим, читао и на светлости жишка ширио своје видике, посматрао сложени живот Дримкола, запажао проблеме, развијао своју интелигенцију и урођени дар опсервације... Он је успевао, мада оптерећен великим бригама, да се изграђује и изгради у великог писца и да о своме времену и својој околини остави једно уметничко сведочанство првог реда..."

Успео је да се избори за отварање српске школе у Подгорцу у којој је и највише учитељевао, а за управитеља свих српских школа у Дримколу, Боровцу и Охриду постављен је 1911. године.

“ТРАЈАН” И ПРИПОВЕТКЕ

Кад је реч о структури и основним карактеристикама Крстићевог књижевног дела, како је у докторском раду оценио Костић, магистралне теме су печалбарство и свеопшта национална трагедија. Његову пажњу привлачиле су боли и шкрте радости људи којима је живео – сточара, земљоделца, зидара, посластичара, млекара, кметова. При томе очито није марио за модернистички стил израза већ је развијао "унутрашњи монолог као средство индивидуализације и прецизније обликовање лика".

Највеће и најпознатије Крстићево дело је "Трајан", роман о печалбару. То је прича о једном македонском сељаку од детињства до смрти, записао је Ковачевић у предговору романа (издање 1954.). Као дете, пратећи старе печалбаре, Трајан прво ради у Битољу и Метохији, затим у Београду, а као младић и зрео човек у Румунији. У рату је војник у српској војсци, бори се и пада у аустријско ропство, одакле га насилно регрутују у бугарску војску, али на Солунском фронту успева да пребегне савезницима. "После рата, Трајан, од рана, изнурености, и туберкулозе, умире у свом завичају". Власт не додељује помоћ његовој удовици, под образложењем да није погинуо на бојном пољу већ умро у свом дому... Иако постоје различита тумачења извора и надухнућа, извесно је да је у "Трајану", аутор уградио добар део аутобиографских елемената...

У Крстићевим приповеткама, пак, огледа се његова самосталност, зрелост и способност да уочи друштвене проблеме и конфликтне ситуације, што је посебно изражено у приповеткама "Сеоски писмоноша", "Покојни Алија лулар", "Оскрнављено братство", "Јове наполичар"...

Костић у анализи Крстићевог књижевног дела констатује да је писац имао три значајна тренутка: први кад се, после сарадње у "Цариградском гласнику" и календарима "Голуб" и "Вардар", пробио у "Српски књижевни гласник" са четири изврсне приповетке, други кад му је Српска књижевна задруга 1932. године објавила "Приповетке", а сам исте године роман "Трајан" и трећи кад је после Другог светског рата штампао неколико књига приповедака и друго издање "Трајана". Тада су његове приповетке ушле у репрезентативна издања српских и југословенских приповедача.

Трећи књижевни тренутак није доживео. Није видео нова издања која значе признање њихових уметничких вредности. Његово књижевно дело није записано у предратним листовима и часописима, јер је – потпуно погрешно – осветљавано, а и то штуро, само као културно-историјска вредност и нека врста документа о једном времену и простору. Послератним издањима у земљи и преводима у иностранству оно је, међутим, уверљиво потврдило животност и трајну уметничку вредност, присутност у савременој књижевности и култури...

УПЕЧАТЉИВ КЊИЖЕВНИ ТРАГ

У оквиру наставног програма за студије на групи Македонска књижевност и јужнословенске књижевности скопског Филолошког факултета (предмет Македонска књижевност 20. века), дело тог српског писца уврштено је у преглед македонских аутора, који су "писали на другим језицима или дијалектима".

Крстић је 1940. године, упркос довијању да избегне ту "функцију", постављен за директора листа "Глас југа", дочекавши његово гашење 6. априла 1941. године бестијалним бомбардовањем градова Краљевине Југославије у режији авијације нацистичке Немачке. У покушају да се одбрани од нежељене дужности, према пишчевим сећањима, констатовао је да би директоровањем у "Гласу југа" ушао у службу "режимским и партијским циљевима, као и ранији "Вардар" и "Јужна Србија", но што би служио стварним потребама нашег југа, што је било и остаће само сушта штета".

У том спорењу са својима, ублажавао је велику невољу и муку, а читавог живота истрајавао је под разним околностима. Кад су тражили да се плаши и стиди, био је поносит и храбар. Био је с народом, с његовом несрећом, бедом и тугом. На крају је успео да предахне, вративши се заувек свом селу где и сада почива. Онима који га воле, поштују, читају, поново је важан за јаснији поглед и у овим временима, они други – нису важни.

Крстићева "Сећања" све говоре. Помало и боле. Доживљаји и слике недаћа виђени из угла тог родољуба и просветитеља, недовољно уважаваног и често погрешно схватаног књижевника, итекако су потребни сада и овде, између осталог и за наук, у ситуацији у којој смо, када увиђамо да је малограђанштина и овде постала водећа духовна и

материјална сила. Зато "Сећања" – не застаревају. Напротив, то је истина која траје и из које се треба надахњивати и учити.

“ПРАВДАЊЕ”

"Живећи и радећи у тој средини сурових и бездушних господара, понижених и потлачених наполичара, вредних и родољубивих печалбара и увек заинтересованих, лако савитљивих маловарошана, где су се туђински интереси наметали и долазили до изражаја, покушао сам, - иако далеко од културних центара и академија, - да разнолики живот и делања те средине ухватим и изнесем какви су уистини били и развијали се. Ако сам у томе успео – тим боље.", навео је Крстић 1934. године у поздравном допису, поводом свечане доделе награде издавача Геце Кона, за његов целокупни књижевни рад. Тај дирљиви телеграм одсутног аутора, више из скромности него због објективне спречености, прочитан је на скупу на коме га је заступао син Живан, суплент ваљевске гимназије.

ДИМИТРИЈЕВИЋ

Српски издавач Владимир Димитријевић, власник угледне издавачке куће "Лаж дом" (L'Age d'Home), штампао је 1966. роман "Трајан", а Крстићеве приповетке под насловом "Вечито дужни" 2001. године. Уз издања, Димитријевић је записао дирљиву личну напомену: "За успомену на Властимира Петковића – чика Власту, и на лето 1954. у Женеви, када смо стегнутог срца у туђини читали 'Трајана'. Издавач ове књиге се клања сени Анђелка Крстића, свога земљака, који га својом књигом враћа на огњиште".

БЕОГРАД

Колико је веран завичају био Крстић, који је одбио посредну понуду Боре Станковића да прихвати примамљиво место у Министарству просвете у Београду, потврђује и део писма Светозару Петровићу 12. октобра 1924. тим поводом: "Београд, за мене, не!... Желим га

давно: да га видим, да прођем некојим његовим улицама где сам провео детињство, - доба снова и безбрижности, од седме до деветнаесте године, али у њему живети од сада, доцкан за мене. И млада биљка кад се пресади са свога тла болује; стара, ако се не осуши, брзо окржљави".

СКРОМНОСТ

Сви који су познавали Анђелка Крстића посебно су истицали његову скромност, ненаметљивост, повученост. Није био говорљив, а шкрто је и одговарао, "као да је штедео речи". И у породичном кругу, као и иначе, забележио је Констатин Костић, био је благе, питоме нарави, тих, ћутљив: "Синове је подстицао да раде, да уче; са скромном учитељском платом обезбедио им је школовање на универзитету, али им није наметао своју вољу приликом избора позива...".

аутор: Милутин Станчић